

In memoriam

Aleksandar Fira (1929–2011)

Aleksandar Fira je rođen 4. maja 1929. godine u Kragujevcu. Prve školske dane proveo je u rodnom Kragujevcu, zatim je, sledeći roditelje, nastavio u Beloj Crkvi i, konačno, maturirao u Vršcu, koji je bio njegovo omiljeno mesto u koje je kasnije često vraćao. Stoga nije slučajno što je na svojoj samrtnoj postelji tražio da bude pohranjen upravo na vršačkom groblju.

Još u ranim gimnazijskim danima Fira je pokazivao zavidnu bistrost i darovitost koje nisu mogle ostati nezapažene od strane njegovih profesora, vršnjaka i kolega. Posle završene gimnazije upisuje Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu. Od prvih studentskih dana uživao je simpatije svojih studentskih kolega i profesora zbog niza svojih osobina, a posebno zbog svoje živjivosti i govorničkog dara. Bio je odličan student i diplomirao je 1952. godine.

Posle diplomiranja zapošljava se u „Jugoleku“ iz Beograda na mestu zamenika sekretara toga preduzeća. Spektar njegovih interesovanja i predispozicija bio je širok i raznovrstan i, bez svake sumnje, nadilazio okvire mesta na kome je bio zaposlen. Zato je već krajem iste godine izabran prvo za pripravnika, a zatim i za sudiju sreskog suda u Pančevu. Iako je imao smisla za sudski poziv i procedure sudovanja, njegove aspiracije bile su ambicioznije i dublje. One su dovele i do napuštanja sudskog poziva, 1956. godine.

Zavidne intelektualne predispozicije su ga usmeravale ka složenijim pitanjima i problemima. Željan šireg i obimnijeg znanja, a posvećen istini i pravdi kao i tumačenju uslova u kojima čovek živi i dela, opredeljuje se za naučni poziv. Vođen tim aspiracijama, upisuje doktorske studije na Pravnom fakultetu u Beogradu. Uz to, poznajući besprekorno nemački jezik, upisuje poslediplomske studije na Institutu za naučnu politiku u Marburgu na Lani u Saveznoj Republici Nemačkoj i na Univerzitetu u Beču. Znanje nemačkog jezika i nemačke političke nauke i prakse bili su razlozi za njegov prijem na nemačkim univerzitetima. S velikim ponosom nosio je titulu nemačkog đaka.

Posle uspešno okončanih poslediplomskih studija dobija mesto naučnog saradnika u Istorijском arhivu Pokrajinskog komiteta SKJ u Novom Sadu. Istovremeno, predavao je, u svojstvu gostujućeg profesora, Ustavno pravo na Višoj

administrativnoj školi u Novom Sadu. Doktorske studije je završio 1959. godine odbranom doktorske disertacije pod nazivom „Vidovdanski ustav“.

Neke povoljne okolnosti išle su naruku profesoru Firi. Naime, njegovo doktoriranje 1959. godine poklopilo se sa otvaranjem Pravnog fakulteta u Novom Sadu 1960. godine. Time je bila stvorena mogućnost da bude biran, prvo za docenta, pa 1964. godine za vanrednog profesora, a 1969. godine za redovnog profesora na predmetu Ustavno pravo. Istovremeno je izabran za honorarnog profesora na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu.

Njegova profesorska karijera je bila zaista bogata i plodotvorna. Povremeno je držao predavanja na poslediplomskim studijama svih pravnih fakulteta u SFR Jugoslaviji. Bio je rado viđen gost na prestižnim univerzitetima u više zemalja, od Sjedinjenih Američkih Država i zapadne Evrope do SSSR, Čehoslovačke i daleke Indije i Indonezije.

Za svoja naučna pregnuća i rezultate u oblasti prava postao je 1979. godine dopisni član vojvođanske Akademije nauka i umetnosti, a 1984. godine postaje redovni član pomenute Akademije. Od 1988. do 1990. godine bio je predsednik njenog predsedništva, a posle integrisanja Vojvođanske akademije sa Srpskom akademijom nauka i umetnosti postaje njen član u odeljenju društvenih nauka. Godine 1997. postaje redovni član Akademije nauka i umetnosti centralne Evrope. Radni vek je zvanično završio 1994. godine.

Profesor Fira je predavao Ustavno pravo na Pravnom fakultetu u Novom Sadu, a Ustavno pravo i Uporedne političke sisteme na Fakultetu političkih nauka u Beogradu na redovnim i poslediplomskim studijama. Kombinacija ustavnog prava i uporednih političkih sistema duboko je aficirala i plenila njegovu pažnju. To mu je pomoglo da dobro upozna i interpretira političku geografiju savremenog sveta. Profesor Fira je dobro razumeo karakter i moć Ustava i ustavnog prava i nastojao je da svoje znanje prenese i studentima. Kao vanredno sadržajan i zanimljiv govornik, plenio je pažnju studenata i uživao veliki ugled među njima. Spadao je u red profesora koji nikada nisu kasnili na čas i koji su milimetarski merili „porciju znanja“ koju je na času trebalo isporučiti studentima. Temu i građu koju je predstavljao studentima začinjavao je dobro odabranim i interesantnim pošalicama i detaljima, koji su predavanjima davali posebnu čar i atraktivnost. Dobro je odmeravao dozu naučno relevantnog izlaganja koju je dopadljivo prezentirao studentima, a oni je podnosili i prihvatili sa velikim poverenjem i pažnjom. Zato je bio izuzetno cenjen kod studenata. Njegova izlaganja nikada nisu bila prazna, već sadržajna, dobro poentirana i zasnovana. Nastojao je da studente što bolje i privlačnije upozna sa karakterom i smislom prava, posebno Ustavnog prava. Ustav je okvir i instrument ograničavanja vlasti, a ograničavanje vlasti je prva premisa demokratskog i uopšte progresivnog uređenja jednog političkog poretka. Želeo je i nastojao da Ustav realno, a ne samo

normativno, postane „pravni akt“ o najvišim vrhovnim državnim organima, njihovoj nadležnosti i pravilima građana. Često je naglašavao studentima da je Ustav osnova na kojoj počivaju i iz koje izvire zakoni.

No, iako izvanredan pravni analitičar i zastupnik prava kao izvora normi za uređenje države, Fira je bio istovremeno svestan izvesne relativnosti domašaja ustavnog prava i uređenja u praksi. Iako duboko aficiran pravom, Fira je pored svog normativističkog profila bio u izvesnom smislu i realista. Bio je svestan činjenice da se u političkom životu smerovi kretanja ne regulišu i usmeravaju samo pravom, već i politikom, bolje reći odnosom političkih snaga u društvu. Bio je svestan postojanja i delovanja različitih sila u društvu, kao i velike igre i nadmetanja između prava i politike. Zato je vrlo rado prihvatio ponudu da, pored pravnog predmeta, predaje i Uporedne političke sisteme na Fakultetu političkih nauka. Moglo bi se reći da je profesor Fira bio jednako animiran i zainteresovan proučavanjem prava koliko i proučavanjem politike. Fakultet političkih nauka bio je pravo mesto gde je on mogao zadovoljiti svoje aspiracije i pokazati znanje iz obe naučne oblasti.

Njegova pravna i politička oštroumnost je brzo zapažena ne samo u univerzitetskoj, već i u političkoj javnosti. Stoga su iz najviših političkih centara u Jugoslaviji stizali pozivi profesoru Firi za njegovu pomoć u donošenju važnih pravnih i političkih akata i odluka. On je bio zaista rado viđen gost kako na univerzitetu, tako i u najvišim političkim krugovima i centrima. U tom pravnom i političkom okruženju i delovanju držao se i oslanjao pretežno na svoje znanje i iskustvo, koji su imali dublje socijalno i političko utemeljenje. Pošto je marksizam bio, bar jedno vreme, vladajuća teorija i ideologija, Fira nije mogao izbeći njegov dodir. Pri tome, valja reći da se Fira držao onih strana marksizma koji su bili konvergentni sa sociološkim tumačenjem Ustava po kome je, lasalovski rečeno, Ustav odnos društvenih snaga u nekoj zemlji. A i tamo gde se držao nekih ideja marksizma, novije vreme je potvrdilo njihovu ispravnost. Drugim rečima, vreme je već pokazalo da je marksističko pakovanje verovatno, bar jednim delom, zastarelo i neadekvatno, ali da su njegovi pojedini segmenti ostali još uvek aktuelni. Događaji u najrazvijenijim i najmoćnijim državama tome belodano svedoče.

Pored svojih izvanrednih predavačkih aktivnosti i angažovanja u doterivanju pravnih i političkih okvira državne zajednice, Fira je stizao da napiše nekoliko referentnih dela iz Ustavnog prava. Tu bi posebno valjalo pomenuti *Enciklopediju ustavnog prava bivših jugoslovenskih zemalja* u četiri zamašna toma. Interesantno je njegovo zapažanje da su, sa izuzetkom Bosne i Hercegovine, sve bivše jugoslovenske republike inaugurisale polupredsednički sistem, bolje reći mešoviti sistem podele vlasti. Razloge za to verovatno treba tražiti u potrebi da se u novim, prilično slabim, državama obezbedi nešto veća koncentracija

i oslanjanje na vlast. Četvorotomna enciklopedija je stigla da analizira samo tekstove ustava bez pratećeg zakonodavstva o nizu drugih važnih elemenata sistema poput zakonodavstva o izborima, državnoj upravi, lokalnoj samoupravi, skupštinskim poslovima, pa i o analizi efekata svih ovih akata. Fira je verovao da će ove praznine popuniti u nekom narednom izdanju. Međutim, smrt je bila brža i onemogućila je ovu njegovu želju.

Kao afirmisanom u lucidnom poznavaoocu ustavnog prava, neke strane, posebno engleske, izdavačke kuće ponudile su mu da na engleskom jeziku napravi monografiju o ustavnom sistemu Srbije, kao što mu je i jedna od tih izdavačkih kuća objavila prevod na engleski jezik *Ustava Srbije iz 2006. godine*. Fira je želeo da i Akademija, čiji je član bio, objavi njegovu studiju o Vidovdanskom ustavu. Nažalost, smrt ga je omela da vidi to izdanje.

U celini, Fira je imao bogatu produkciju od oko 15 referentnih knjiga, mnoštvo rasprava i članaka koji su pisani i objavljivani različitim povodima.

Valja reći i to da Fira nije zazirao od aktivnog učešća u politici. Nije se slagao sa stavom da učešće u politici nužno otežava objektivnost u prosuđivanju političkih zbivanja. On je branio delimično obrnutu tezu – da udaljenost od praktične politike otežava njeno razumevanje. Pored toga, Fira je predavao predmete koji su bili vezani za kategorije i procese politike. To mu je omogućavalo da svoje nastupe u politici podgrađuje dubljim naučnim nalazima.

Fira je pripadao elitnoj strukturi pravnika i politikologa i nije čudo što su mu se visoki politički zvaničnici često obraćali za savete. Vremenom je bio uključen u uža politička tela na različitim nivoima, od AP Vojvodine i SR Srbije do SFR Jugoslavije. Bio je poslanik Organizaciono-političkog veća Savezne skupštine (1967–1989) i sudija Ustavnog suda Jugoslavije (1969–1974). Od 1974. godine bio je predsednik Ustavnog suda Vojvodine, a od 1975. do 1982. godine predsednik Saveznog komiteta za zakonodavstvo i član Saveznog izvršnog veća. Od 1982. do 1990. godine bio je sudija Ustavnog suda Jugoslavije. Za svoje zasluge odlikovan je Ordenom rada sa zlatnim vencem, Ordenom za vojne zasluge sa srebrnim mačevima, Ordenom bratstva i jedinstva sa zlatnim vencem i Ordenom republike sa srebrnim vencem.

Fakultet političkih nauka može da bude ponosan što je u svojim redovima profesora imao takvog naučnog pregaoca, koji je prilično sigurno koračao nesigurnim stazama naučnog i političkog života. Bio je nemalo iznenađen kada je ranija Jugoslavija srušena volontarističkom protivustavnom secesijom određenih republika. U tom, već postjugoslovenskom vremenu, kada se nije bilo lako orijentisati, Fira nalazi kompromisnu formulu po kojoj nije izražavao svoje protivljenje novom poretku, ali mu je bilo neprimereno i neprihvatljivo da se preko noći priključi novim i neizvesnim političkim tokovima. Ostao je veran onome

što je ranije branio i veran sebi. To je, naravno, podrazumevalo povlačenje iz političkog i javnog života.

Pored svih svojih aktivnosti, nije na odmet istaći da je Fira pokazivao veliko uvažavanje i lojalnost Srpskoj akademiji nauka i umetnosti. Više godina je rukovodio Odborom za izvore sprskog prava, a kraće vreme proveo je na čelu Komisije za proučavanje života i običaja Roma.

Na kraju, treba reći da su smrću profesora Fire politička nauka i ustavno pravo izgubili jednog od svojih uglednih i elitnih pregalaca, a Srpska akademija nauka svog zaslužnog člana.

Vučina Vasović